

Kopecký, Milan

Zrcadlo múdrosti ; Pravidlo lidského života

In: Kopecký, Milan. *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova : příspěvky k poznání české literatury v období renesance*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 112-132

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119203>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZRCADLO MÚDROSTI, PRAVIDLO LIDSKÉHO ŽIVOTA

Roku 1516 vydal Konáč dvě alegorie: vedle „Snu o Stěstí“ ještě *Zrcadlo múdrosti svatého Crhy biskupa, v jehožto podobenstvích všeliké moudrosti zrcadlo se svítí*. Tento spis je dnes neznámý,¹⁾ můžeme si však o něm učinit představu jednak podle jeho předlohy, jednak podle dříve otištěných ukázek.

Předlohou Konáčova Zrcadla bylo nepochybně latinské dílo *Speculum sapientiae sive Quadripartitus apologeticus*. Za jeho autora je od časů Dobrovského považován Cyril Quidenonský.²⁾ V poslední době se rozvinula diskuse o původu tohoto autora. Josef Tříška v článku *Moravan Řehoř z Uherského Brodu — původce středověké sbírky bajek Quadripartitus*³⁾ považuje dřívější výklady o italském původu autora Quadripartitu za nesprávné a spis přičítá Řehoři z Uherského Brodu. Tříškovu hypotézu odůvodněně odmítl Jaroslav Ludvíkovský ve studii *Jan ze Středy a M. Řehoř z Uh. Brodu, domnělý autor Quadripartitu*,⁴⁾ v níž uvádí: „A Quadripartitus zůstává nadále anonymním dílem pozdějšího středověku, původu přece jen asi italského, třebaš jeho autorem nebyl ani „poeta laureatus Cyril Quidenonský“, nesprávně vykombinovaný Dobrovským.“⁵⁾ Tříška se snažil svou tézi znovu obhájit, leč málo přesvědčivě, ve stati *Básnictví Karlovy doby a Mistr Řehoř*.⁶⁾

Otázka autorství Quadripartitu není pro nás podstatná. Podstatné je to, že toto dílo přeložil Konáč a že se nám zásluhou Hankovou dochovala aspoň dvoji předmluva a závěr Konáčova tisku.⁷⁾ Hanka totiž znal 164 listů malého formátu Konáčova defektního tisku; v tomto tisku chybělo několik listů, možná právě ty, o nichž nacházíme zmínku u Dobrovského.⁸⁾

¹⁾ Knihopis č. 1717.

²⁾ *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*, Praha 1818, str. 295.

³⁾ LF 2/77 (1954), str. 237–259.

⁴⁾ LF 4/79 (1956), str. 47–53, 196–208.

⁵⁾ Op. cit., str. 206.

⁶⁾ LF 5/80 (1957), str. 220–231, 6/81 (1958), str. 69–79, 179–193.

⁷⁾ V. H a n k a je otiskl ve stati *Zrcadlo moudrosti sv. Crhy*. Rozbor staročeské literatury, Praha 1845, str. 18–27.

⁸⁾ Op. cit., str. 296.

Předmluvou připsal Konáč svůj překlad „pocitivému a nábožnému knězi Janovi Honsovi, faráři u Matky boží na Lúzi“. Zaslouží pozornosti, že se v počátcích našeho národního humanismu setkáváme se dvěma utrakvistickými faráři téhož kostela na Starém Městě, kteří přišli s významnými podněty. Prvním byl kněz Jíra, který pomáhal Všehrdovi volit vhodné spisy k překladům a který byl adresátem Všehrdova přípisu ke Knihám o napravení padlého. Druhým byl vzpomenutý kněz Jan, který vybídl Konáče, aby z latiny do češtiny přeložil Zrcadlo múdrosti. Konáč tuto žádost splnil „pro obecný všech milovníkóv slovanského velmi široce rozhlášeného jazyku užitek, též i pro napravenie vlasti“. Z tohoto citátu je zřejmé Konáčovo povědomí slovanské sounáležitosti i přesvědčení o velikosti Slovanstva. Slovanství není pro Konáče synonymem slova český (místo český užívá Konáč zde i v některých jiných svých úvodních projevech slov „nás přirozený“ jazyk).⁹⁾ Konáčovo slovanství je uvědomělé — v jeho době to není úkaz nikterak častý — a projevuje se také v předmluvě k Pravidlu lidského života, k Juditě i jinde. Konáč však má na mysli — podobně jako téměř ve všech svých dílech — i prospěch vlasti. Je přesvědčen, že nesvornost, válka a dokonce záhuba vlasti mohou být zaviněny neumělostí, pýchou, lakomstvím a nemírností, které prý se v jeho době velmi rozmohly i mezi Čechy. Proti těmto čtyřem nectnostem bojuje „biskup svatý“ ve čtyřech částech svého díla, které prý Konáč přeložil proto, aby místo nich ve vlasti zavládlo poznání, pokora, sdílnost a smírnost.

Podobně jako po třiceti letech v Juditě mihne se i v této Konáčově předmluvě reminiscence na turecké nebezpečí. Svůj přípis končí překladatel odůvodněním, proč knězi Janovi tyká: vždyť on tyká denně Bohu na modlitbách. S podobným pokusem o přirozenější chápání vztahu mezi lidmi setkáváme se i v Konáčově přípise k druhému tisku z r. 1516 — ke „Snu o Štěstí“.

V závěru,¹⁰⁾ v němž se Konáč jako vždy obrací k čtenáři, je znovu zdůrazněno nebezpečí plynoucí pro Čechy z oněch čtyř nectností. Za moudrost proti neumělosti se Konáč přimlouvá jako humanista, „neb bez světla múdrosti den nocí učiněn bývá“; proti pýše a lakomství horlí jako vlastenec bojující se o osud vlasti; konečně proti nemírnosti vystupuje jako moralista, který po 11 letech odsoudí nezřízenost v pití překladem Beroaldova traktátu.

Konáč tedy Quadripartitus do českého prostředí uvedl proto, aby v něm — jako v zrcadle — jeho současníci poznávali „i vlasti poškrvny, i své pýchy“, a aby se jim naučili bránit. Zda dílo v Konáčově překladu mohlo vskutku přinášet vhodný lék proti dobovým společenským zlořádům, lze dnes těžko po-

⁹⁾ Podobně v závěru prohlašuje Konáč autora předlohy (tj. sv. Crhu) za „slavného slovanského jazyku milovníka“ (míní jím zřejmě věrozvěsta Cyrila).

¹⁰⁾ Tento Konáčův závěr přetiskl z Hankovy stati Karel Sabina v *Dějepis literatury československé staré a střední doby*, str. 823 (Praha 1866).

soudit, protože dílo v přesném znění neznáme. Podle latinského originálu, který jistě Konáč — jak bylo jeho zvykem — přeložil věrně, můžeme jen konstatovat, že alegorické jednání zvířat vskutku odhalovalo a odsuzovalo různé lidské slabosti a nectnosti. Konáč si středověkou zvířecí skladbu didakticko-alegorickou vybral k překladu asi proto, že život jeho současníků neodpovídal jeho ideálům, zejména uvědomoval-li si blízcí se rozhodné střetnutí jagellonského soustátí s Turky.

O umělecké stránce Konáčova překladu můžeme dnes soudit jen podle tří Hankových ukázek (dvě předmluvy a doslov), podle vybraných dokladů a podle soupisu málo známých slov.¹¹⁾ Umělecká cena překladu jistě nebyla velká, Zrcadlo bylo z tohoto hlediska proti předcházejícím dílům (zejména proti oběma původním dialogům i proti dvěma významným překladům z r. 1514 — Burreyových Životů a rozprávky o Serciapelletovi) nepochybně krokem zpět. Jazyk Zrcadla je hodně neobratný a Hanka o něm správně soudí,¹²⁾ že stojí níže než jazyk staršího rukopisného překladu Quadripartitu, tzv. Čtverohranáče z 2. pol. 15. století, z něhož také uvádí větší citace.¹³⁾

*

Po 12 letech předložil Konáč svému publiku znovu zvířecí alegorii. Roku 1528 vyšla totiž z jeho officiny u Bílého lva na Starém Městě poměrně obsáhlá kniha s názvem *Pravidlo lidského života, jinak podobenství starých mudrců, z latinské řeči v českou přeložené a obrácené. Kteréžto také Dymnovy a Kelilovy knihy slovů*. Touto prací k nám Konáč uvedl sbírku bajek indického původu a založil tak bohatou tradici překladů a zpracování tř. Bidpajových bajek. Konáč ovšem nemohl jít přímo k pramenu, ale přeložil latinskou verzi bajek, jejímž autorem byl Jan z Capuy. Přitom věděl, že toto latinské *Directorium humanae vitae alias parabola antiquorum sapientum* z poslední třetiny 13. století nebylo prvním přepracováním látky; dokazuje to titulní strana Konáčova tisku, podle níž „knihy“ byly „nájprvé jazykem napsány indokým, potom perským

¹¹⁾ K těmto dokladům (u Hanky na str. 25) by bylo možno připomenout, že některá z uvedených slov jsou v díle Konáčově dosti častá, např. pouškrnouti se, klázniti aj. U klázniti Hanka přímo vyjadřuje pochybnost, zda v konkrétním dokladě (Kterýmž se mrzutů chlipností klázníš) nejde o záměnu s blázniti. Tato pochybnost není opodstatněná, protože tohoto slova Konáč užívá, např. v Pravidle nebo ve spisu o lichvě, a to ve významu omamovati, másti na mysl.

¹²⁾ Str. 22.

¹³⁾ Na str. 22—24. Z porovnání obou překladů předmluvy k dílu vysvítá, že oba čeští překladatelé používali různých verzí Quadripartitu. Ke ztracenému Konáčovu tisku, který měl v rukou Hanka, je třeba ještě poznamenat, že na jeho posledním listě byla připsána jemná lyrická píseň, složená z pěti dvojveršových slok, jejichž kratičký refrén je vždy odpovědí na otázku z dvojverší. Myšlenkově báseň vyjadřuje víru v nesmrtelnost milenecké lásky. Tuto báseň Hanka otiskl na str. 20 citovaného Rozboru.

a pak arabským, potom židovským a naposledy z židovského¹⁴⁾ v latinský obráceny“.

Osudům naší látky a jejím zpracováním ve východních jazycích věnoval pozornost Léopold H e r v i e u x v pátém svazku svého díla *Les fabulistes latins*.¹⁵⁾ Podle tohoto badatele je nutno původní podobu látky hledat v Indii, kde byla zpracována v jazyku sanskrtském ve dvojí verzi: jednak jako kompilace vytvořená moudrým bráhmaňem, jenž ve formě bajek odpovídá panovníkovi na různé otázky morálky, jednak jako dílo obsahující pět kapitol (je proto nazváno Paňčatantra, tj. pět oddílů), v němž však není užito formy odpovědi filosofa na otázky krále, nýbrž bajky jsou k sobě volně přiřaděny. Z předmluvy k Paňčatantrě se dovídáme, co prý bylo podnětem ke vzniku díla: Král Amara-Sakti měl tři syny, kteří měli nechuť ke vzdělání. Jeden z rádců králi poradil, aby výchovu princů svěřil moudrému bráhmaňovi Višnu-Sarmanovi. Ten žádal dobu šesti měsíců k tomu, aby královské syny naučil morálce a politice. Višnu-Sarman sestavil pro prince pět oddílů, z nichž první (nejobsáhlejší) pojednává o ztrátě přátelství, druhý o získání přátel, třetí vypráví o nepřátelství a důvěře v nepřítel, čtvrtý o ztrátě cenných věcí a pátý o ukvapeném jednání. Četba pěti kapitol rozvinula prý intelektuální schopnosti princů tak, že ve stanovené době bylo jejich učení skončeno. — Paňčatantra byla jako celek konstituována nejpozději na konci 5. století n. l. a stala se východiskem některých dalších zpracování.

První verze bajek pronikla na začátku 6. století do Persie. Tam tehdy vládl Chusrú Anúširván (531—579), na jehož dvoře žil vážený lékař Barzujeh. S jeho postavou (pod jménem Beroziáš) se setkáváme už i v Konáčově práci, kde se o něm v první kapitole vypráví tato duchaplná historie:

Perský král dostal darem knihu, v níž se dočetl, že v Indii jsou hory, na nichž rostou zvláštní rostliny; ty prý mají schopnost vrátit mrtvým život. Pověřil proto Beroziáše, aby tyto rostliny vyhledal. Beroziáš však ze své cesty místo léčivých rostlin přinesl sbírku indických bajek, kterou přeložil do jazyka pehlevi,¹⁶⁾ a svůj překlad nazval Knihou o Kalilovi a Dymnovi podle dvou šakalů, o nichž jedná nejobsáhlejší bajka. Beroziáš si totiž vyprávění staré knihy vysvětlil v tom smyslu, že hory jsou moudří lidé, stromy a rostliny znamenají moudrost a inteligenci, která se rodí v srdcích moudrých lidí, léky, které z těchto rostlin získáváme, jsou učené knihy, a mrtví, kteří se těmito léky probouzejí k životu, jsou ti lidé, kteří uvažují o dílech mudrců.

Anúširván dal knihu uložit do své klenotnice a tam byla chována až do r. 652, kdy byla perská říše zpusťošena Araby. Barzujehův spis zmizel a byl nalezen

¹⁴⁾ Opravuji zřejmou tiskovou chybu „židvského“.

¹⁵⁾ *Depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du moyen âge*. Paris 1899. Většina novějších prací vychází z díla Hervieuxova.

¹⁶⁾ Tehdejší perská kulturní řeč. — Při transkripci slova „pehlevi“ i orientálních jmen a termínů přidržuji se tradičního způsobu, a to už z technických důvodů.

až v 8. století za vlády Abu-Džafar-Abdallah-Mansura. Ten pověřil Peršana jménem Rousbeh, obráceného na islám a známého pod jménem Abdallah-Ibn-almokaffa († 756), aby spis přeložil z jazyka pehlevi do arabštiny.

Ibn-almokaffa ponechal knize titul *Kalila a Dymna* a rozšířil ji o dvě kapitoly: do čela spisu položil úvahu o přírodě s návodem, jak přírodě rozumět, aby z ní člověk měl užitek, a do textu zařadil kapitolu, v níž vyvozuje mravní poučení z Dymnova procesu. Arabská verze¹⁷⁾ má osmáct kapitol. Odečteme-li tři kapitoly, tj. dvě *almokaffovy* a historii *Barzujehovu*, zbývá patnáct kapitol, tedy o dvě méně než ve verzi *Jana z Capuy* a v překladu *Konáčově*. Chybějící dvě kapitoly (o ptáčích a jejich zrádných přátelích; o holubu, vrabci a lišce) považuje novodobý vydavatel arabského textu *Silvestre de Sacy* za přídavek hebrejského překladatele. Byl jím Žid jménem *Joel*, který na své verzi pracoval pravděpodobně ve druhé polovině 12. století. Tuto verzi přeložil asi po roce 1260 do latiny *Jan z Capuy*, o jehož životě a činnosti si můžeme učinit představu z jeho vlastní předmluvy k *Directoriu*. Tam se dovídáme, že byl židovského původu a že po své konverzi na křesťanství považoval za potřebné a zvláště užitečné přeložit do latiny pro poučení svých nových souvěrců některé učené hebrejské knihy vztahující se k bibli, k morálce a lékařství. Mezi nimi byla i kniha o *Kalilovi a Dymnovi*, kterou nazval *Directorium humanae vitae alias parabola antiquorum sapientum*. Toto *Directorium* do češtiny přeložil a r. 1528 vydal *Konáč z Hodiškova*.

Překladatelský čin *Jana z Capuy* nespadá ovšem do doby italské renesance; dedikace knihy *Matheu Ursinovi*, kardinálu s titulem *Svaté Marie in Porticu*, byla napsána r. 1262, tj. tři léta před narozením *Dantovým*. Přes tuto časovou předsunutost je však *Capuova* práce svým vztahem k životu renesanční, jak ještě ukáží na některých jejích sujetech. Zdá se, že se italská literární historie dosud nezamyslíla nad eventuálním vlivem tohoto spisu na některé autory italské renesance, především na *Boccaccia* a *Poggia*. Tato otázka je ovšem poněkud komplikována faktem, že dílo zůstalo po více než dvě století v rukopise — vytištěno bylo až kolem r. 1480 bez udání roku a místa tisku. Tak se stalo faktem italského písemnictví vyzrálé renesance a je nepochybné, že musí být posuzováno jako jeho součást.

Renesanční rysy díla jsou pro nás zajímavé tím více, že jde o spis nepůvodní, který před svým latinským zpracováním prošel kulturním prostředím tří východních národů. Nepůvodnost díla, jež *Jan z Capuy* určil svým italským souvěrcům a tak začlenil do italské kultury, nemůže však pro nás být překážkou při jeho rozboru a hodnocení v souvislosti s těmi spisy italského písemnictví, které upoutaly *Konáčovu* pozornost. Je ostatně nepochybné, že i v díle hlavních

¹⁷⁾ L. Hervieux odkazuje na edici *Silvestra de Sacy* z r. 1816 (op. cit., str. 8).

představitelů italské renesance je řada prvků právě z kultur východních, jak zjistili někteří badatelé.¹⁸⁾

To, že Capuovo dílo je do české literatury uvedeno v překladu asi půl století po svém vytištění, je jistě dokladem Konáčova pozorného sledování cizí literární produkce. Konáč se rozhodl přeložit dílo poměrně rozsáhlé; už tím se tento jeho překlad odlišuje od jiných překladů, o nichž jsme dosud mluvili. Především však je Konáč jako překladatel v tomto spise mnohem umělečtější a poměrně samostatnější než v jiných dílech.

Z tohoto hlediska je pozoruhodné zejména Konáčovo úvodní věnování panu Krystoforu z Šidlovce a na Smělově, nejvyššímu kancléři království polského.¹⁹⁾ Kališník Konáč své dílo nepřipsal žádnému politickému nebo kulturnímu činiteli v Čechách, ale vybral si mocného katolického magnáta usměrňujícího vnitřní i zahraniční politiku sousedního státu. Konáčova dedikace je jasným dokladem jeho vědomí slovanské sounáležitosti a zvláště blízkého vztahu k národu polskému v době, kdy se už v Čechách začíná rýsovat pozdější agresivní protiměšťanská a protičeská politika Habsburků. Avšak předmluva je zajímavá také z hlediska obsahového. Konáč zde nejdříve píše o protiventství, jež věřící podstupují pro náboženství, a uvádí příklady pronásledování pro víru ze starověkých dějin, ze Starého zákona a konečně z českých dějin od Karla IV. po Vladislava Jagellonského. Příkře odmítá nejen představitele starších „kacířských“ hnutí, jako byl Dolcinus z Pratu, Bertholdus z Rohrbachu aj., ale i svého současníka Luthera, což je závažným příspěvkem ke studiu složité názorové oblasti utrakvistického měšťanstva na začátku druhé čtvrtiny 16. století. Pak Konáč do předmluvy pojímá čtyři žertovné rozprávky. Z nich je pro jeho poznání nejvýznamnější rozprávka o bláznovi a mládenci jedoucím na lov.²⁰⁾ Konáč této renesanční facetie využije k tomu, aby z ní vyvodil mravní ponaučení: máme stále myslet na smrt, očekávat ji na každém místě, abychom od ní nejen nebyli vehnáni do louže (= narážka na konec facetie, kde blázen varuje mladíka, aby jej lékař nepotrestal zahrnutím do louže, v níž léčil blázny), ale ani „do náhlubší uvržení

¹⁸⁾ To nejlépe ukazuje tvorba Boccacciova, zvláště sužety novel jeho *Decameronu*. Srov. Henri Ha u v e t t e, *Boccace. Etude biographique et littéraire*. Paris 1914. (Zvláště oddíl *Les sources du „Décaméron“*, str. 224–252.) Otázku předloh *Decameronu* řeší i tyto práce: M. L a n d a u, *Die Quellen des Decameron*. 2. vyd. Stuttgart 1884; A. B a r t o l i, *I precursori del Boccaccio e alcune delle sue fonti*, Florence 1876; G. G r ö b e r, *Über die Quellen von Boccaccios Dekameron*, Strassburg 1913; A. C. L e e, *The Decameron, its Sources and Analogues*, London 1909.

¹⁹⁾ Krzysztof S z y d ł o w i e c k i (1467–1532) měl v době vlády Zikmunda I. rozhodující postavení v polské vnitřní i zahraniční politice (několikrát jej uvádí ve svém diariu *Cuspinian*, srov. VII. kap.). Řada soudobých vědců a spisovatelů ho vzpomíná s uznáním jako mecenáše; tak např. Erasmus Rotterdamský dedikoval Krzysztofu Szydłowieckému dílo *Lingua* (O jazyku) — srov. Stanisław L e m p i c k i, *Renesans i humanizm w Polsce*, str. 125–126 (Warszawa 1952).

²⁰⁾ Tuto facetii pojal A. G r u n d do své edice *Kratochvilných rozprávek renesančních* (č. 39, str. 69–70). Praha 1952.

propasti“.²¹⁾ Poučné také je uvědomit si to, co je tu řečí bláznovou pouze naznačeno, že lékař-měšťan by považoval mladého šlechtice pro jeho nákladný způsob života za blázna. Konáč zařadil tedy v překladu rozprávku odsuzující prázdný život šlechty. Uvedená facetie si však zaslouží pozornosti i proto, že jde o facetii poggiovskou. Ant. Truhlář zjistil,²²⁾ že je to překlad Poggiovy facetie č. 2 ze sbírky *Liber facetiarum*. Toto zjištění, jež přijímá i A. Grund,²³⁾ je pro nás cenné proto, že Konáč svůj pramen neuvádí. Nelze však zůstat jen při tomto zjištění.

Spis Poggia Braccioliniho²⁴⁾ *Liber facetiarum* naplněný žertovnými anekdotami, vzatyými často z lidového prostředí a zachycujícími realisticky humorné životní scény, rozešel se po svém dokončení (r. 1452 ve Florencii) v opisech a později (od r. 1470) v prvotiscích do evropských zemí — a jistě i do Čech. Ovšem jako exemplář šlechtických a klášterních knihoven byl četbou přístupnou pouze tenké vrstvičce zájemců. Do češtiny byla část z Poggiových facetií přeložena až asi sto let po napsání; překlad vyšel²⁵⁾ r. 1557, šest let po smrti překladatele Jana Albína Vrchbělského, správce školy u sv. Štěpána na Novém Městě v Praze. Ve světle tohoto překladatelského činu J. Albína Vrchbělského nám vystoupí význam Konáče jako iniciátora, který Poggia zná a dovede z jeho díla vybrat a v překladu ústrojně do své předmluvy zařadit dvě facetie,²⁶⁾ a to téměř tři desetiletí před vydáním spisu Albína Vrchbělského. Konáčův přístup k Poggiovi²⁷⁾ je důkazem jeho přehledu po italské literatuře stejně jako dokladem jeho schopnosti vybrat z ní to, co je pokrokové a obsahově i esteticky účinné.

Vnucuje se ještě otázka, odkud Konáč Poggia znal a z kterého textu jeho

²¹⁾ Poslední odstavec Konáčovy předmluvy obsahuje řadu esteticky působivých příměrů: „Ale poněvadž, velikomocný pane, prach a popel sme a každý člověk jako tráva a kvítí polní, jako pára, voda, rychlá stěla a stromový list neb jako bublénky dštěm na vodě z dělaně, neznajíce, na kterém místě nás smrt vždy očekává, i máme my ji podlé Senekovy řeči na každém očekávaní místě...“ (Proložení. Jsem uvedl příklady, kterých Konáč použil také v doslovu k Beroaldovu traktátu vydanému rok před Pravidlem; srov. IV. kap. Podobnost mezi oběma Konáčovými projevy není však jen ve výrazových prostředcích; nepochybná je i obsahová podobnost, zejména v základní myšlence marnosti pozemského života.)

²²⁾ *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*, str. 267. Sbírká pramenův ČA, skup. I, řada II, čís. 3. Praha 1901.

²³⁾ V poznámkách k cit. edici, str. 197.

²⁴⁾ Poggio Br. (1380—1459) měl vedle Sylvia největší vliv na rozšíření humanismu mimo Itálii. Jako kancléř florentské republiky vypsal dějiny Florencie v l. 1350—1455.

²⁵⁾ S názvem *Ezopa mudrce život s fabulemi anebo s básněmi jeho. Také přidány jsou k tomu fabule Anyana a Adelfensa, s některými žertovnými řečmi Poggia poety. I také některé velmi utěšené fabule, vybrané z knih doktora Šebestiana Pranta, s pěknými figurami. Nyní vnově vytištěný.*

²⁶⁾ Kromě facetie č. 2 přejal Konáč z Poggiova díla i facetii č. 59 o ženě, která svého muže nazývala všivcem (tato látká je dodnes živá ve folklóru).

²⁷⁾ Jako autora obdivného listu o hrdém chování Jeronýma v Kostnici představil Konáč Poggia českému čtenáři ve svém překladu Sylviovy kroniky r. 1510.

facetie překládal. Řešení není jistě nijak jednoduché, protože Konáč mohl sbírku Poggiových facetií znát z různých opisů. Domnívám se však, že Konáčovi se dostal do rukou spis německých humanistů Heinricha Steinhöwla a Sebastiana Branta, do něhož byl pojat Život Ezopův a jeho bajky a mimo to i bajky Avianovy a Adelfonsovy, Brantovy rozprávky a jeho překlady některých Poggiových facetií. Tento spis byl vydán několikrát, nejdříve jako prvotisk ve verzi latinské a německé kolem r. 1480, pak r. 1501 v rozšířené podobě v Basileji jen latinsky a o sedm let později ve Štrasburku ve verzi německé.²⁸⁾ Myslím, že pro nás není podstatné zjistit, kterého z těchto vydání Konáč ke svému překladu použil, protože v textu tisků nejsou významnější odchylky,²⁹⁾ důležité však je, zda Konáč Poggia překládal z originálu nebo z Brantova německého překladu.

Srovnání Konáčova textu s Poggiovým textem latinským a s Brantovou verzí německou³⁰⁾ ukazuje, že Konáč překládal z latiny. Uvedu jeden doklad:

Cum accessisset iuvenis: „Heus tu,“ inquit ille, „ausculta, oro, me paucis at si libet, responde. Hoc, quo vcheris, quid est, et quam ob rem illud tenes?“ „Equus est,“ inquit, „et aucupii gratia.“³¹⁾

Und do er zuo im kam, sprach er: „Hör, ich bit dich, sag mir, ob du gern wöllest, was ist das, daz dich füret, und warumb haltest du das?“ Der jüngling antwürt im: „Es ist ain pfert und halt es zuo dem baißen.“³²⁾

A když k němu přijel mládenec, „hej, ty,“ řekl, „poslyš málo, a zdá-liť se, odpověz! To, na čemž sedieš, co jest a proč to máš?“ „Kuoň jest,“ řekl, „a pro myslivost jej chová.“³³⁾

Vidíme, že Konáč překládá latinský text téměř doslovně. Německý text se od latinského odchyluje sice jen několika drobnostmi a několika nevýznamnými vsunutými větami,³⁴⁾ ale právě ty jsou dostatečným důkazem, že Konáč nepřekládal z němčiny, ale z latiny.

Vedle Poggiových rozprávek je z anekdotických podání, jež Konáč zařadil do předmluvy k Pravidlu, nejpozoruhodnější vyprávění ezopského původu o válce

²⁸⁾ Rokem 1531 začíná celá řada německých vydání ve Freiburgu. Ta neuvádím proto, že byla vytištěna po Konáčově překladu Poggiovy facetie.

²⁹⁾ Srov. úvod Ant. Truhláře k citované edici Ezopových fabulí, XL.

³⁰⁾ Srovnání jsem provedl podle edice, kterou připravil Hermann Österley: *Steinhöwels Äsop. Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart CXVII. Tübingen 1873.*

³¹⁾ Cit. edice Österleyova, str. 344.

³²⁾ Cit. edice Österleyova, str. 345–346.

³³⁾ Pro srovnání ocituji příslušné místo z překladu Jana Albína Vrchbělského z r. 1557, jež svědčí o tom, že se překladatel přidržel verze německé: A když k němu přijel, řekl mu: „Slyš, prosím tebe, pověz mi, chceš-li, co jest to, jako tě nese? A k čemu to chováš?“ Mládenec vece: „Jest kuoň a chová ho k jždě.“ Edice Ant. Truhláře, str. 267.

³⁴⁾ Kromě „Der jüngling antwürt im“ z našeho citátu je ve facetií č. 2 ještě taková vsunutá věta: „Ach lieber, sage mir, ich bitt dich, sprach der tour“; mimo to je v závěru přídavek „... bis daz dir die unsinn vergienge“.

zvířat s ptáky. Takovou „šzíravou satiru na válku“^{34a)} mohl podle verze z Brantových rozprávek do českého prostředí uvést jen člověk širokého kulturněpolitického rozhledu, který si byl vědom malichernosti „drobných“ dobových válek, jimiž se nic neřešilo.

Po Konáčově úvodním věnování následuje vzpomenutá již předmluva Jana z Capuy, po ní seznam kapitol³⁵⁾ a pak teprve vlastní vypravování.

Kniha je rozdělena na 17 kapitol; první tři jsou obširnější a další většinou stručnější. Každá kapitola obsahuje hlavní dějové pásmo, z něhož vychází celý řetěz bajek, jejichž fabule mají podepřít základní myšlenku kapitoly. Kompozice kapitol je tedy někdy značně složitá a nejednou se hlavní linie vyprávění ztrácí v bajkách vedlejších, které by mohly existovat samostatně (to platí zvláště pro první kapitolu); děj se tak stává značně rozvleklým. Nebudu proto podávat obsah všech bajek, protože by to nebylo ani z hlediska mé práce jako celku účelné, ale omezím se vždy jen na určení dějového schématu kapitoly a při rozboru si všimnu některých zajímavých motivů, především s renesančním vztahem k životu.

V první kapitole podává perský mudrc a lékař Beroziáš historii svého života. Když se měl rozhodnout pro jednu ze čtyř hodnot, jichž lidé mohou dosáhnout, buď pro bohatství, nebo štěstí, pro dobrou pověst, či pro odměnu v budoucím životě, vybral si poslední. Pracoval proto jako lékař k uzdravení nemocných, hledal právo a spravedlnost a nakonec se rozhodl stát se poustevníkem.

V této autobiografii převažuje místy chmurná didaxe, místy zase vystupuje složka rozmarného veselí, projevující se v Beroziášových humorných a vtipných rozprávkách (např. o zloději, který uvěří, že mu měsíční paprsek může sloužit jako žebřík,³⁶⁾ nebo o nevěrné ženě, která tajným podzemním průchodem spojila svůj dům s příbytkem svého milence, nebo o psu, který je ošálen stínem masa). V kapitole najdeme mistrnou parabolu o člověku, který se před lvem schoval v jámě; každý prvek této parabolky má přenesený význam.

Od druhé kapitoly začínají bajky indického původu; jejich základním kompozičním schématem je rozhovor mezi králem a filosofem, přesněji: kapitoly mají formu odpovědi filosofa Sendebara tážícímu se králi Dyslesovi. Ve druhé a třetí kapitole vystupují také dva výstižně kreslení šakalové — Kelila a Dymna, podle nichž bývala celá kniha nazývána. Kelila má dobré vlastnosti, Dymna je zlý;

^{34a)} Takto výstižně označil A. Grund stylistickou variantu Konáčova podání, otištěnou v Rozprávkách Březinových. Srov. cit. edici, str. 124—126, 188 a 198.

³⁵⁾ Zpravidla je uveden název kapitoly a její smysl, např.: Kapitula šestá o vopici a hlemýždi. A jest o tom, ktož žádá míti přítele, a když dosáhne ho, neumí sobě zachovati jeho, až i ztratí jej. — Tituly kapitol v obsahu se někdy poněkud liší od nadpisů v knize.

³⁶⁾ Otiskl A. Grund v uvedené edici, str. 70—71 (č. 40). Připomínám, že tato látka je zpracována také v staročeských Gestech Romanorum (č. 29); sem bylo pojato (pod č. 76) také vyprávění o věrné strace (srov. pozn. 38).

v literárních historiích bývají často oba šakalové nesprávně charakterizováni jeden jako chytrý, druhý jako hloupý.³⁷⁾

Ve druhé kapitole chce Dysles od Sendebara slyšet podobenství o dvou věrných přátelích, které rozdělí nenávidný lhář. Filosof tedy svému panovníku vypráví o lvovi, který si oblíbil vola Senesbu a učinil ho svým sekretářem; Dymna žárlí na jejich přátelství, a proto Senesbu u krále lva pomluví. Lev uvěří, že je Senesba vinen ze zrady, a dá ho popravit.

Do vyprávění je vložena řada veselých rozprávek, např. o tom, jak si opičák přiskřípl v rozseknuté kládě varlata, o paní, která dala svou služebnou do hampejzu, o strace, která klamanému manželovi vyprávěla o ženině nevěře,³⁸⁾ aj. Zakončení druhé kapitoly je charakteristické pro formu jednotlivých kapitol: král Dysles rekapituluje Sendebárovo vyprávění a vyvozuje z něho mravní ponaučení, jež v tomto případě vyznívá v tom smyslu, že přátelé se mají mít na pozoru před lstivými lidmi.

Třetí kapitola je pokračováním kapitoly předcházející (obě kapitoly, v nichž vystupují Kelila a Dymna, jsou z celé knihy nejobširnější: představují asi třetinu celého spisu). Autorův smysl pro spravedlnost vede vyprávění přes četné epizody k logickému závěru, že lhář musí být potrestán. — Králův nový sekretář levhart vyslechl za dveřmi obou šakalů Kelilovy výčitky Dymnovi a sdělil to králově matce, která své podezření oznámí královým rádcům. Dymna se obratně hájí, je však odveden do vězení. Zde jej tajně navštíví Kelila a radí mu, aby se přiznal k svému provinění; pak se vrací domů a v noci umírá. Dymna je pak několikrát vyslýchán, brání se a vytáčí vtípnými rozprávkami, je však kuchmistrem, královou matkou, levhartem a vlkem usvědčen a nakonec je popraven.

Renesanční rysy mají v této kapitole některé rozprávky, např. o frejří, jemuž pacholek zaměnil sukni,³⁹⁾ nebo o sluhovi, který skrze hovor ptáků obviňuje svou paní z nevěry,⁴⁰⁾ a především Dymnova obhajoba před králem; z obhajoby totiž vyplývá právo individua na svou pravdu, na svůj vztah ke světu (vztah i nemorální!). Kromě toho je zde míšení výrazu orientální vitality s křesťanskou mravní normou: vyprávění o dvou nahých ženách je zakončeno přímo myšlenkou z Písma: „břevna v oku tvém nevidieš, v oku pak jiného spatruješ mrvu.“⁴¹⁾ Je pravděpodobné, že tuto formulaci podle evangelia Lukášova (6,41) přidal překladatel-konvertita (v hebrejském textu asi nebyla). V souvislosti s tím je ovšem možno připomenout Poggia, Boccaccia a jeho českého upravovatele Hynka z Poděbrad, u nichž také místy nacházíme kontaminaci dvojího postoje

³⁷⁾ Např. u J a k u b c e, *Dějiny literatury české I*, 597 nebo u V l č k a, *Dějiny české literatury I*, 282 (vydání z r. 1951).

³⁸⁾ Tuto rozprávku otiskl Grund v uvedené edici, str. 72 (č. 41).

³⁹⁾ Grund, op. cit., str. 73 (č. 42).

⁴⁰⁾ Grund, op. cit., str. 74–75 (č. 43).

⁴¹⁾ V orig.: Vide licet trabem in oculo tuo, in alterius autem oculo vides vestucam.

vycházejícího jednak z křesťanské morálky, jednak z renesančního chápání života, nicméně uvedené místo naší knihy je zajímavější o to, že se tu prolínají mravní roviny charakteru značně rozdílného.

Po vyprávění o přátelství, které je rozbito falešnou bytostí, přeje si král slyšet příběh o věrném a trvalém přátelství. Sendebar mu tudíž ve čtvrté kapitole vypráví podobenství o holubu, myši a krkavci, hlemýždi a jelenovi. Ti jsou věrnými přáteli a v nebezpečí si nezištně pomáhají. — Bajka působila výchovně nejen jako celek, ale i některými motivy zdůrazňujícími obětavost; tak např. vůdce („hýtman“) holubů žádá myš, která se chystá přehryzat síť, do nichž byli holubi chyceni, aby osvobodila jeho druhy a potom teprve jeho samého. Dnes nás zaujme také vyprávění myši, zejména místo, které vyznívá jako pasáž z racionalistického traktátu, v němž rozum je považován za vrchol všech hodnot:

A našla sem, že ktož nemá zboží, nemá bratří, a ktož nemá bratří, nemá rodu, a ktož nemá rodu, nemá plodu, a ktož nemá plodu, nemá paměti, a ktož nemá paměti, nemá rozumu, a ktož nemá rozumu, nemá tohoto světa ani budoucího ani počátku, ani konce.

Pátá kapitola o krkavci a jestřábu podává svědectví, že zvířata v indických bajkách nepředstavují vždy ustálený typ, jak jsme na to zvyklí u bajek antického původu. Krkavec, který v předchozí kapitole je typem věrného a obětavého tvora, má v páté kapitole funkci jinou, zcela opačnou: použije Isti k tomu, aby se dostal k nepřátelským jestřábům, a až se zde všechno potřebné doví, odlétne ke svým a způsobí jestřábům záhubu. — Do vyprávění se zřejmou tendencí varovat před důvěrou v nepřitele je zařazeno několik rozprávek, jež sice dokládají hlavní myšlenku, ale od základního děje se tematicky dosti odchylují. Jsou to dvě facetie erotického rázu [o starém kupci, kterého mladá žena objala jen ze strachu před zloději; o ženě, která před milencem chválí svého manžela, schovaného pod postelí⁴²⁾] a jedno vyprávění, vyjadřující skepsi k poznávacím schopnostem lidských smyslů (tři šejdíři tvrdí poustevníkovi, že nese psa, nikoli jelena; poustevník tomu uvěří, jelená zahodí a šejdíři si jej rozdělí). Další rozprávka — o poustevníkovi a myši, která se proměnila v dívku — je z dnešního hlediska pozoruhodná prolínáním bajkových a pohádkových postupů (tehdy ovšem nebyla ještě výrazně diferencována pohádka od bajky). Poustevník nabízí „děvečku“ za manželku správoí slunce, správci větrů, hoře (Konáč nepozorně přeložil latinské mons, tj. maskulinum, slovem rodu ženského) a nakonec ji dal za manželku „myšovi“, protože „nenašel silnějšího nad něho“. Kromě toho se v této rozprávce markantněji než v jiných prostupuje svět lidský a zvířecí. Myslím, že je to zcela pochopitelné: takový postup byl zcela přirozený v literárních útvarech Indie — země, v níž vládnoucí náboženství učilo věřit v exis-

⁴²⁾ Otiskl Grund, op. cit., str. 76—77 (č. 45).

tenci duše nejen u lidí, ale i u zvířat, učilo věřit ve stěhování duší, a tedy v podobnou přirozenost u lidí i u zvířat; důsledkem této víry bylo předpokládat u zvířat city a vášně jako u lidí a přisuzovat jim také řeč. Nelze se proto divit, že právě v Indii se zrodila bajka jako specifický literární druh.

O tvorbu, který sice získá přítele, ale nedovede si jej udržet, vypráví šestá kapitola. „Hlemýžď“ [tj. želva⁴³] se sprátelí „s vopicem“, avšak na přání své samice je ochoten jej zahubit (samice si totiž přeje opičí srdce, které prý jedině ji může uzdravit). Opičák pozná nebezpečí a zachrání se: řekne želvě, na jejímž hřbetě pluje přes moře, že své srdce nechal doma, jak je to u jeho rodu zvykem; jakmile se dostane na břeh, vyskočí na strom a želvě se vysměje.

V této kapitole pozorujeme více než jinde, jak bajky a paraboly, vložené do hlavního děje, jsou většinou v rozvoji děje činiteli statickými, někde jsou umístěny zcela nevhodně do dramatické situace. Tak je tomu právě s opičákovou rozprávkou o lvu, lišce a oslu, na které si můžeme ověřit, že v knize není nejpodstatnější rámcový děj, ale bajky a paraboly s přeneseným smyslem. Kromě toho takové místo zřetelně ukazuje na osamostatňování některých vyprávění z rámce skladby; toto osamostatňování bylo jistě postupné a bylo umožňováno dlouhou dobou oběhu díla.

Sedmá kapitola, zaměřená proti ukvapenému jednání, odlišuje se od předchozích kapitol kompoziční sevřeností. Obsahuje pěknou parabolou o muži,⁴⁴ který ve vzteku zabil svého psa; domníval se totiž podle jeho zkrvavené tlamy, že pes zranil jeho dítě (pes však dítě zachránil před hadím uštknutím). Do tohoto poměrně krátkého vyprávění je ústrojně vložena pouze parabola o poustevníkovi a soudku medu, známá z lidové tradice.

Další dvě kapitoly se každá po jiné stránce podobají kapitole páté. Osmá kapitola totiž vyzvedá také zásadu opatrnosti vůči nepříteli (vyprávění o kocouru a myši varuje před silnějším nepřítelem, který se v tísní tváří pokojně), v kapitole deváté se opět prostupuje svět lidský a zvířecí. Zde je vztah krále k ptáku jménem Pinza kreslen jako vztah dvou přátel; i králevic a Pinzovo mládě žijí pospolu. Princ však jednou ptačí mládě zabije a Pinza se mu za to pomstí vyklováním očí. — Do kapitoly, jež odmítá uzavírání přátelství s mocnějším partnerem, je zařazen ostrý protimonarchický projev. Pták Pinza totiž reaguje na zabití svého mláděte takto:

Zlořečeníť sú všickni králové, nebť žádné v nich není viery a milosrdenství, a běda tomu, kohož jest buoh obcováním jich ranil. Nebť nic sobě neváží služebníka a přítele a žádnéhoť nemilují, jediné od kohož nadějí se něco užitečného vzíti. A když by to od něho měli, nemajíť k němu více chuti a milosti. A všickni jich skutkové lstiví a neupřímní sú.

⁴³) V orig.: testudo. V Konáčově době znamená „hlemýžď“ stále ještě „želvu“. Doklady na hlemýžď = testudo přináší Gebauerův *Slovník staročeský*, díl I (Praha 1903), str. 426 až 427.

⁴⁴) Otiskl ji — ne celou — Grund v cit. edici, str. 78—80 (č. 46).

Je zajímavé, že takový projev vycházející z oblasti zvířecí a adresovaný světu lidí vyznívá působivěji, než kdyby děj bajky zůstal jen v oblasti zvířat. Kromě toho se zde stará indická moudrost projevila také v několika aforismech. Tak např. věta „Každýť zajisté zamítá smrt a volí život“ mohla být v evropském prostředí chápána jako projev namířený proti středověké askezi a rezignaci před smrtí.

Desátá kapitola, jejímž základním dějovým motivem jsou královny sny a jejich výklad, má ukázat, že nejlepšími vlastnostmi panovníků jsou spravedlnost, rozvaha a mírnost. Tyto vlastnosti připomíná králi Sedrašovi, který v hněvu rozkázal zabít svou ženu Helebat, důmyslnými sentencemi jeho oddaný rádce Beled (který měl Helebat utratit, ale nechal ji naživu).

Bajka jedenácté kapitoly učí mocné lidi mírnosti a ohledu k slabým. — Po návratu z lovu najde lvice svá dvě mláďata rozsekaná. Liška-sousedka vidí její hněv i bolest a připomíná jí, kolika rodičům zahubila mláďata ona. Lvice se proto přestane žít masem. Po čase liška lvici upozorňuje, že nový způsob její obživy je příčinou nedostatku plodů v celém okolí. Lvice se proto živí už jen polní trávou a senem.

Vyprávění dvanácté kapitoly⁴⁵⁾ bylo možno v době Konáčově chápat jako jinotajnou obranu národního jazyka, národních obyčejů a vůbec všeho, co dostáváme dědictvím po svých předcích. — Vystupuje zde poutník, který přišel k poustevníkovi s přáním, aby ho naučil židovskému jazyku. Poustevník mu vypráví podobenství o krkavci, kterému se líbila holubova chůze; naučit se jí nedovedl, avšak k vlastnímu způsobu chození se už vrátit nemohl. „I ostal změtenecem,“ jak říká poslední věta podobenství.

Třináctá kapitola „o milosti královské, kteráž se navrácuje po nepřátelství“ obsahuje bajku o králi lvovi, který zavrhl svého poctivého rádce lišáka;⁴⁶⁾ když králi matka lvice dokáže, že lišáka nespravedlivě osočili závistiví dvořané, je lišákovi dána satisfakce. Smysl bajky mohl být jistě interpretován se zaměřením proti královským a vrchnostenským úředníkům, protože bajka obnažuje ukrutnost, licoměrnost a závist těchto lidí. Lišák to vystihuje takto:

Milostivý králi! Nemohouť v úradě královském jediné dva býti, z kterýchž já žádný nejsem. Neb totiž člověk ukrutný a smělý, neobávaje se žádného, ani komu odpouštěje pro ukrutnost a nemilostivost, aby se ho báli všickni, a tak dochází vuole své ve všem, což žádá. Neb člověk chaterný a opovržený od lidí, kterémuž jiní nezávidí ani ho všímají. Ale ktožkoli přistupuje k službě královské, byl by stydlivý a útulný a nemíní by býti ukrutný, nebudou mieti prospěchu jeho věci, ani jeho byt dlouho s ním bude, ještoť povstanú proti němu přátelé královští a jeho nepřátelé, ano i přítel bude záviděti jemu jeho stavu a učiněn mu bude nepřitelem. Nepřítel pak jeho též mu záviděti bude, usiluje ho pánu jeho osočiti. A když ti dva na něj se spiknú, vydává se v nebezpečenství smrti.

⁴⁵⁾ Otiskl Grund, op. cit., str. 80—81 (č. 47).

⁴⁶⁾ Otiskl Grund, op. cit., str. 81—89 (č. 48).

Základní ideou čtrnácté kapitoly je, že dobro se nemá odpláceti zlem. — Zlatník, opice, had a ještěř jsou vděčností zavázáni poustevníkovi za to, že jim pomohl z jámy na chytání zvířat. Avšak pouze zvířata se chtějí zachránce upřímně odvděčit; zlatník naopak usiluje o poustevníkův život. Bajka⁴⁷⁾ ovšem končí vítězstvím pravdy nad lží, nicméně pesimisticky zní tento soud zvířat nad člověkem, rozličně interpretovaný v lidových bajkách různých národů na téma „vděčná zvířata a nevděčný člověk“:

Nikoli nemáš vyťahovati toho člověka, neboť nenie na zemi nic, neváže sobě dobrodiní učiněného, jako člověk — a zvláště jako tento člověk.

Snad jen patnáctá kapitola obsahuje myšlenku vyhraněně regresivní. — Čtyři muži, kteří se setkali na cestě a potom putují společně, střídají se v obstarávání obživy pro všechny. Jeden porazí v lese strom a prodá jej, druhý se dá po celý den hostit pěknou ženou a odchází s bohatou odměnou (motiv jako u Boccaccia!), třetí odkoupí a se ziskem prodá celý náklad lodi; čtvrtý, neschopný jakékoliv práce, sedne si u brány města, a protože nevzdal poctu pohřebnímu průvodu s mrtvým králem, je uvězněn, avšak nakonec je v něm poznán zapuzený syn zemřelého. Jako král zavolá své druhy a ukáže jim na své zkušenosti, že lidský osud je řízen božskou prozřetelností. — Ovšem výsledná myšlenka vyprávění je regresivní, pokud ji měříme dnešními našimi názory na funkci člověka ve společnosti, je však zcela pochopitelná ze stanoviska strnulé společenské hierarchie doby a prostředí, v němž naše vyprávění vznikala.

Šestnáctou kapitolou se táhne motiv nevěry ptačí samice. Ta z návodu „nějakého jiného ptáka zvláštního a kratochvilného, kterýž slul Moza“, zabije „muže svého“; neupřímný druh jí však připraví záhubu, protože chce být v kraji sám. Kapitola tedy vybízí k tomu, aby si každý obezřetně volil svého přítele.

Poslední kapitola připomíná, že si musí sám umět poradit ten, kdo chce dávat rady jiným. — Vrabec poradí holubici, jak jednat s liškou, která ji neustále ohrožuje. Sám je však proti lišce (představující chytrost a důvtip jako v bajkách evropských) bezbranný. Také tato bajka má — podobně jako některá jiná vyprávění Pravidla — paralely v lidové slovesnosti.

Ve svém rozboru Pravidla jsem se pokusil podat základní dějové schéma jednotlivých kapitol se zvláštním zaměřením k některým motivům většího významu mravního, společenského a literárního. Ačkoliv tyto motivy byly součástí díla vzniklého mimo naše území, přece mnohé závěry mohl český čtenář chápat jako odpověď na domácí poměry politické, sociální a kulturní. Tak např. parabola o poutníkovi a poustevníkovi z dvanácté kapitoly mohla být interpretována

⁴⁷⁾ Otiskl A. Grund, op. cit., str. 89—91 (č. 49).

v souvislosti s obranným úsilím národních humanistů o literaturu psanou českým jazykem. K tomu konečně mohl českého čtenáře vést odstavec přidaný k parabolé, i když byl věrným překladem z latiny:

Přivedl sem tobě to podobenství, že hodné jest, aby zapomněl vlastního jazyku, poněvadž jej opouštíš a chceš uměti cizí. A praví, že blázen jest, ktožkoli hledá umění, kteréhož není hoden a kteréhož předkové jeho neužívali.

Podobných míst, jež bylo možno vztahovat ke konkrétním společenským situacím Konáčovy doby, bylo jistě mnoho, už proto také, že základní tematika bajek a parabol se točí kolem otázek, jež byly a budou v lidské společnosti kladeny neustále, protože se týkají základních vztahů mezi lidmi (přátelství apod.). I když řešení těchto otázek odráželo situaci značně odlišnou od situace v první polovině 16. století, přece toto řešení mělo velký aktuální dosah i v době Konáčově, a nejen v první polovině 16. století, jak upozorním v souvislosti s dalšími adaptacemi látky, jejímž objevitelem pro české prostředí byl Konáč.

Domnívám se také, že pro svou formu obrazných odpovědí na otázky královny mohla být kniha chápána jako literárně stylizované politické krédo, svou podstatou připomínající Smilovu Novou radu nebo Kniežky o šašiech. Od Nové rady se sice lišila tím, že rady nebyly určeny konkrétnímu panovníkovi a jejich tendence nebyla tak odhalena, přesto však paraboly mudrce Sendebara, vyprávěné králi Dyslesovi, bylo možno chápat nepřímou jako rady panovníkovi. Dnes je obtížné zjišťovat z tohoto hlediska Konáčův záměr, zvláště neposkytují-li nám k tomu dostatečnou oporu jeho věnování a kratičkový doslov, nicméně lze konstatovat, že kniha mohla být chápána nejen jako „pravidlo“ pro život měšťanského čtenáře, ale i „pravidlo“ pro jednání lidí mocných, tedy i panovníka.

Konáčův překlad obohacoval naši literární tvorbu o nové náměty, i když promítání života lidí do světa zvířecího mělo už v české literatuře svou tradici⁴⁸⁾ — od středověkých fyziologů⁴⁹⁾ přes bajku o lišce a džbánku, Novou radu,⁵⁰⁾ Ezopa, Dubraviovu Theriobulii⁵¹⁾ a rukopisné i tištěné Zrcadlo múdrosti k dílu vydanému téměř současně s Konáčovým Pravidlem — k plzeňské Raddě zhovadilých zvířat a ptačtva k člověku.⁵²⁾

Pravidlo se však také ústrojně začleňovalo do soudobé české literatury rene-

⁴⁸⁾ Srov. J. Gebauer, *Úvahy o Nové radě pana Smila Flašky z Pardubic a o Radě zvířat skladatele neznámého s úvodem o báji zvířecké*. Sborník vědecký musea království Českého, Praha 1873.

⁴⁹⁾ Srov. J. Gebauer, *Fyziologus, symbolická báje o zvířatech*. LF 4 (1877), str. 69–86.

⁵⁰⁾ Srov. úvod k Daňhelkové edici *Nové rady* (Praha 1950), str. 12–13, i studii J. B. Čapky *Vznik a funkce Nové rady*. Věstník KČSN, Praha 1938.

⁵¹⁾ J. B. Čapek, *Alegorie Nové rady a Theriobulie*. Věstník KČSN, Praha 1936.

⁵²⁾ Srov. dvě její edice z poslední doby, jednak fotomechanickou z r. 1939 (s výklady V. Flajšhanse, Zd. Tobolky a V. Machka), jednak tištěnou z r. 1942 (s předmluvou Flajšhansovou). — Podle „závěrku“ byla „radda“ vytištěna 14. února 1528 (srov. Flajšhansovu edici, str. 159, Praha 1942); na konci předmluvy Konáčova tisku je datum 20. února 1528.

sanční, protože obsahovalo řadu rozprávek naplněných zájmem o pozemský život a překonávajících středověký supranaturalismus.⁵³⁾ Po té stránce je příznačné, že některé z rozprávek s motivem nevěry končí triumfem nevěrné ženy nad klamaným manželem. Je podivuhodné, jak podobné jsou „facetie“ naší knihy facetiim Poggia, který bývá považován za zakladatele tohoto žánru! Překvapuje, jak podání našich anekdotických vyprávění je blízké ladění novel třetího, sedmého a osmého dne Boccacciova Decameronu! Avšak nejde jen o motivy erotické, které dílo přibližovaly jedné linii soudobého písemnictví, na jejímž počátku Hynek z Poděbrad přeložil jedenáct boccacciiovských novel. Jde i o vyprávění vyjadřující touhu po samostatném myšlení a po upřímných vztazích mezi lidmi, právo na individuální stanovisko a iniciativu. Jde prostě především o to, že kniha v Konáčově překladu přinášela zajímavé příhody, bystře odpozorované ze života, literaturu, po které volala část českého čtenářstva. Toto publikum sáhlo roku 1528 po Konáčově tisku se stejným zájmem, s jakým o deset let dříve přijalo Frantovy práva a s jakým později přijímalo i jiné mravokárné satiry⁵⁴⁾ a cyklické rozprávky, v nichž lidová hrdinová svým důvtipem vítězili nad mocnými tohoto světa.⁵⁵⁾ Mezi těmito pracemi a Pravidlem je ovšem rozdíl v tematické, umělecké ztvárnění, v míře humoru a vtípu, přesto však společného jmenovatele všech těchto děl možno hledat v kontaminaci dvojího postoje, vycházejícího jednak z ustálených morálních kategorií, jednak z renesančního chápání života. Tato kontaminace naplňuje stejně tvorbu Hynka z Poděbrad jako tvorbu Konáčovu a lze ji v naší literatuře předbělohorské sledovat až k Dačickému a Lomnickému.

Konáč tedy svému čtenářskému publiku, jehož většinu tvořilo jistě měšťanstvo, předložil knihu, která obsahovala jak složky podobné charakteristickým složkám literární renesance, tak ideové hodnoty adekvátní hodnotám stále ještě převládajícího písemnictví náboženského a mravoučného. Těchto hodnot si Konáč zvláště cenil, jak nejlépe dokládá závěrečný odstavec:⁵⁶⁾

Máš, Čechu milý, slovanského přirozeného jazyku svého a vlasti své milovniče, Pravidlo lidského života od starých mudrců pod podobenstvími sprostnými latině sepsané slovy, tuto v tvůj jazyk ne jinými než týmiž prostými vyložené a vytištěné. Kteréžto vezmeš-li v ruce, vyměří a ukáže tobě, kterak grunt a na čem založiti, kterak také les a kamen tesati, aby trvanlivé tvé bylo stavení, máš. Mějž se dobře a nedostatky s mnohými omyly dobrotivou snes myslí, prosím.

⁵³⁾ Právě takové rozprávky většinou otiskl A. Grund v *Kratochvilných rozprávkách renesančních*, str. 67–91. Praha 1952.

⁵⁴⁾ Srov. edici Jaroslava Kolára *Frantové a grobiáni* (Praha 1959); editor v úvodu podal výstižnou charakteristiku měšťanského publika, jemuž tato literatura byla určena.

⁵⁵⁾ Mním Ezopa, Enšpigla a Palečka. *Kratochvilné rozprávky renesanční*, str. 135–174. Praha 1952.

⁵⁶⁾ Konáč jej otiskl místo překladu poslední věty originálu „Explicit liber paraboliarum antiquorum sapientum“.

Konáč zde nepovažuje za nutné, jak to činil v jiných svých pracích, rekapitulovat podrobně děj přeložené práce a formulovat mravní naučení vyplývající z děje. Vždyť to bylo obsaženo na začátku každé kapitoly, kde král Dysles reagoval na Sendebarovo vyprávění z předchozí kapitoly a děj, pokud se odehrával mezi zvířaty, obratně přenášel do lidské roviny a vyvozoval z něho poučení. O tom, jak účinné je toto prostupování světa lidí a zvířat, zcela pochopitelně ze stanoviska indického myšlení, zmínil jsem se při rozboru páté a deváté kapitoly.

Nyní se zaměřím na jazykovou stránku Konáčova Pravidla. Dílo je, jak jsme uvedli, překladem latinského *Directoria humanae vitae* od Jana z Capuy. Abych mohl přesně stanovit vztah překladu k originálu, porovnal jsem Konáčovu práci s prvotiskem *Directoria* z universitní knihovny v Olomouci.⁵⁷⁾

Nad tímto vztahem se zamyslel už Vincenc Lesný ve studii *Zur tschechischen Version des Liber Kalilae et Dimnae*,⁵⁸⁾ v níž je provedeno srovnání jedné bajky (o lvovi a zajíci) s textem Capuovým a s textem německé verze nazvané *Das Buch der Beispiele der alten Weisen*. Toto srovnání má hned tři nevýhody: z porovnání nevelkého souvislého úseku lze stěží činit definitivní závěry; český text Konáčův není citován v originále, ale doslova přeložen do nové němčiny; není použito některé verze Capuova spisu vytištěné před r. 1528, ale edice L. Hervieux,⁵⁹⁾ která se na některých místech dosti odlišuje třeba od inkunábule, podle které jsem se snažil provést srovnání (protože V. Lesný nepoužil tisku z doby před rokem 1528, musil v závěrečných poznámkách na str. 346 několikrát rekonstruovat pravděpodobné znění originálu).

Ve své práci opravuje V. Lesný dva omyly jiných badatelů: 1. Grässe v knize *Die beiden ältesten lateinischen Fabelbücher des Mittelalters* (Tübingen 1880) uvádí, že Konáč překládal „aus der lateinischen Bearbeitung des Johannes von Capua, die den Namen *Destructorium vitiiorum*⁶⁰⁾ führt“ (str. 302). — 2. V Chauvinově spise *Bibliographie des ouvrages arabes II*, str. 24, je tvrzení, že český překlad z r. 1528 byl pořízen podle řecké verze.

Capuův originál začíná Prologem, jehož překlad Konáč zařazuje po svém věnování. Ve věrném překladu⁶¹⁾ této pasáže zjišťujeme drobnou úpravu: Konáč totiž nepřekládá nadpis jednoho vyprávění (*Exemplum huius qui servare non*

⁵⁷⁾ Sign. II — 48505. „Directorium“ je třetím spisem velkého konvolutu.

⁵⁸⁾ Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. Band XXX. — Heft 3—4, Wien 1917/18, str. 338—346.

⁵⁹⁾ *Les fabulistes latins V*, str. 133n.

⁶⁰⁾ Mnou podtrženo.

⁶¹⁾ Začátek originálu a překladu: *Verbum Johannis de Capua. Post tenebrarum olim palpationem ritus iudaici: divina sola inspiratione ad firmum verum statum orthodoxe fidei revocati . . . // Mluvíeť Jan z Kapuy. Po makání někdy temností obyčeje židovského božským samým vdechnutím k pevnému a pravému řádu křesťanské víry jsa povolán . . .*

scit, quod invenit); upozorňuji na to proto, že se u Konáče s vypouštěním nadpisů setkáváme ve většině případů. V důsledku toho je Konáčův text méně přehledný než Capuův (kromě toho Konáč nerespektuje někdy členění textu na odstavce).

V našich poznámkách o Konáčově překladatelské praxi jsme si dosud mohli ověřovat, že Konáč je v podstatě překladatelem věrným. Ani překlad Directoria na tomto faktu nic nemění. Nacházíme zde sice několikrát Konáčovy úpravy, které však zůstávají jen v oblasti lexikální. Tak například Konáč překládá někdy jeden výraz originálu dvěma synonymy: Cplm XVI. de avibus. Et est de sociis et proximis, qui se invicem decipiunt. // Kapitula šestnáctá o ptácích. A jest o tovařích a přátelích, kteříž se vespolek šálí a zklamávají. — Nebo naopak je překlad proti originálu poněkud stručnější; tak např. neopakuje dvakrát týž podmět: Et cum cecidisset una ficus de manu sua in aquam, vidit illam testudo et accipiens testudo ficum, comedit illam. // A když upadl jeden fík z ruky jeho do vody, uzřel jej hlemýžď a vzav jej snědl.⁶²⁾ V tomto směru není tedy rozdíl mezi Pravidlem a Konáčovými dřívějšími překlady. Rozdíl vidím v tom, že jazyk Pravidla je mnohem kultivovanější, jasnější, umělečtější, není naplněn latinismy v tak velké míře, jako je tomu u většiny předchozích překladů.⁶³⁾ Objevují se v něm jadrná úsloví,⁶⁴⁾ výstižné formulace⁶⁵⁾ a vtipné aforismy.⁶⁶⁾

Pozoruhodná je typografická úprava Konáčova tisku. Pravidlo jsem studoval z tisku knihovny Nár. musea, sign. 27 A 21.⁶⁷⁾ Pod touto signaturou je v jednom svazku společně s Pravidlem svázána Velmi pěkná nová kronika... vo veliké milosti... Floria z Hispaní... Je to jeden ze známých tisků pražského knihtiskaře Jana Šmerhovského z roku 1519.⁶⁸⁾ Srov-

⁶²⁾ O tři řádky níže vznikla v českém textu z nepozornosti chyba: Testudo autem accipiens comedebat illas nec sciebat quam symeus ipsam proiceret. // Hlemýžď pak bera jedl je nevěda, by h l e m ý ž ě m é t a l j e.

⁶³⁾ Zároveň je však v knize řada dokladů na rozkolísanost hláskového systému. Uvedu jeden, týkající se úženi: ... a přišedše na to místo, udělali sobě hniezdo, druhý pak pták přistrojil sobě hnízdo podle hniezda jich.

⁶⁴⁾ Např.: ... na konci klesá a hněvá se a b y c h a h o n í (orig.: ... in suo tamen fine prociptabitur et irascet et penitebit).

⁶⁵⁾ Jako věc smrdutá a šeredná čím více hýbána bývá, tím více smradem svým zapáchá (orig.: Sicut res sordida et fetida quanto magis agitur, tanto magis de suo malo odore sentitur). Nebo: Jako voda vohřetá v vohně, kterážto odstavená od vohně učiněna bývá studená jako prvé (orig.: Sicut aqua calefacta per ignem, que remota ab igne, redditur frigida ut fuit).

⁶⁶⁾ Např.: Neb oheň, kterýž jest v kamenu, nebývá vyveden jediné důvtipem a rozumem, aniž se tajiti muože (orig.: Quoniam ignis, qui est in lapide, ab eo non extrahitur, nisi cum argumentis et ingeniis, nec potest hoc latere).

⁶⁷⁾ Kromě tohoto exempláře existuje neúplný výtisk Pravidla v knihovně na Strahově (sign. DR I 20); srov. Knihopis č. 1124.

⁶⁸⁾ Jiný tisk Šmerhovského, který se nám nedochoval, jsou *Jana Antonia Campanského knihy o tom, kterak má zpravován býti úřad, k Františku Luciovi, vladyce senenské a súdci římskému*. Je to překlad Řehoře H r u b é h o z roku 1513. Srov. Tobolkovu přílohu k VI. svazku MBT, str. 1 (Praha 1928); v tomto svazku vydal Tobolka fotomechanicky „kroniku o Floriovi“.

náním obou spolu svázaných tisků jsem přišel k závěru, že jde o spojení čistě náhodné, odůvodněné snad jen stejnou dobou vydání obou prací (1519, 1528). Jinak jde o spisy různých jak z hlediska typografického autorství (Konáč, Šmerhovský), což se dá ověřit podle tiskařských typů na první pohled, tak z hlediska překladatelské techniky: v případě Pravidla je překladatelem Konáč,⁶⁹⁾ v případě kroniky o Floriovi je teprve úkolem literárněhistorického bádání zjistit osobu překladatele, jehož předlohou byl německý spis (nikoli Boccacciův originál), vydaný roku 1499 a 1500. Ze stanoviska naší práce o Konáčovi můžeme s určitostí prohlásit, že překladatelem nebyl Konáč, i když překládal z Boccaccia (resp. z jeho upravovatelů) a v jednom případě (rozprávka o Serciapelletovi, srov. V. kap.) dokonce z německé předlohy: překladatelská technika „kroniky o Floriovi“ se totiž značně liší od překladatelské praxe Konáčovy a také styl předmluvy je jiný než u předmluv a doslovů k překladům Konáčovým. Kromě toho by bylo absurdní, aby Konáč-aktivní tiskař překládal dílo pro konkurenční podnik tiskařský.

Konáč do své knihy převzal většinu dřevorytů z latinského originálu. Na první pohled se zdá, že jde o mechanickou kopii, avšak zevrubnější pozorování nám ukáže jisté diference, zejména vynechávání detailů na pozadí dřevorytů. Pro ilustrace je charakteristické renesanční pojetí, záležící v tom, že jejich autor se přes gotismy v jednotlivostech soustřeďuje na jádro děje a vědomě opomíjí podrobnosti originálu. Je to grafika velmi zajímavá, a je úkolem odborníků, aby přesně určili, do jaké míry Konáčův tisk představuje přínos k naší grafice XVI. století.

Z originálu nebyl přejet celostránkový dřevoryt na rubu titulní strany, znázorňující krále se dvěma rádci. Proti tomu má Konáč navíc graficky pečlivě propracovanou titulní stránku s renesančními motivy, dále dřevoryt k Poggiově rozprávce⁷⁰⁾ a zajímavý obrázek na konci úvodního věnování; ten zobrazuje Husa stojícího vedle Konáče, který klečí před Kristem, z jehož boku tryská do kalichu krev.⁷¹⁾ Tento obsahově bohatý dřevoryt lze chápat jako výraz Konáčovy snahy po aktualizaci, tj. po připoutání kosmopolitní látky k domácí skutečnosti. Konáč tímto dřevorytem už po druhé projevil svou náboženskou příslušnost; avšak měl-li po prvé tento obrázek v Husových Výkladech z roku 1520 pravděpodobně jen smysl náboženský, mohl mít po osmi letech v Pravidle za změněných okolností politických společenský dosah mnohem závažnější. — Jinak je na většině dřevorytů nápadné to, jak se jejich autor snažil do obrázků dostat celý děj. Takové dřevoryty jsou někdy hodně přetížené a statické, jejich předností je však zachycení kulturněhistorických detailů. Ilustrace je třeba chápat v duchu doby;⁷²⁾ posuzujeme-li je v souvislosti s předlohou i s jinými soudobými tisky, nemůžeme jim upřít pozoruhodnost.

Konáčův překlad Capuova Directoria má pro naši literaturu velký význam. Dílo bylo jistě ve své době velmi oblíbeno. Jeho popularita ovšem pravděpo-

⁶⁹⁾ To dokazuje úvodní věnování: „I z těch příčin, milostivý pane, zdálo mi se toto Lidského života pravidlo z latinské přeloživ do české řeči i jakýmiž takýmiž literami vytisk tvé velikomocnosti jako za nějaký zvláštní oddatí dárek.“

⁷⁰⁾ Část této ilustrace je reprodukována na obálce *Grundovy edice Kratochvilné rozprávky renesanční*. Kromě toho byla do této edice zařazena (pod č. 4) ilustrace k rozprávce o lvu a lišce.

⁷¹⁾ Pod dřevorytem je k označení místa a data tisku přidáno známé Konáčovo pozdravení čtenářům: Dobře se mějte, což čísti neb poslouchati budete.

⁷²⁾ Moderníma očima se na ilustrace k Pravidlu zřejmě dívá Měrka (CMF 4, 1915, str. 6), vytýká-li jim lascivnost.

dobně neplynula z touhy čtenářstva po exotismu, ale z toho, že dílo působivě mluvilo k českému prostředí.

Konáče lze tedy považovat za objevitele tř. Bidpajových bajek pro české prostředí. Jak však s tímto tradičním názorem smířit skutečnost, že se v Konáčově překladu ani na jednom místě nsetkáváme se jménem Bidpaje, moudrého bráhmána, který žil snad ve 4. století př. n. l. a jemuž bývají bajky připisovány? Vždyť filosof, odpovídající od druhé kapitoly králi, se jmenuje Sendebar!

Podle L. Hervieux⁷³⁾ je po prvé v arabské verzi Almokaffově filosof pojmenován Bidpaj a panovník Dabšelim. Prvního z nich považovala tradice za autora původní sbírky indických bajek v jazyku sanskrtském. Tradice také vypravovala, že Bidpaj vytkl králi Dabšelimovi krutosti a nespravedlivosti a měl být za to ukižován. Panovníkovi se však přece jen zalíbila Bidpajova odvaha a moudrost, rozkázal jej přivést z vězení a požádal ho, aby sepsal hlavní pravidla moudrosti. Tak prý vznikla sbírka vyprávění, komponovaná jako mudrcovy odpovědi na otázky krále.

L. Hervieux se odvolává na Silvestra de Sacy⁷⁴⁾ který se pokusil vysvětlit, jak vznikly rozdíly mezi dvojím zněním jména filosofa i jména panovníka. Podle mínění uvedeného orientalisty byla v arabském rukopisu obě jména napsána bez jakýchkoli diakritických znamének, takže prý se mohlo číst právě tak Dabšelim jako Dislem a Bidpaj jako Sendebai. Hebrejští opisovatelé zaměnili pravděpodobně Dislem za Disles a Sendebai za Sendebar.

Jméno moudrého bráhmána nacházíme až v názvu prvního novočeského zpracování této látky — *Bájký Bidpajovy, téměř do všech jazykův dávno již přeložené, po česku vzdělané od Františka Třebovského* (vyšly v 1. svazku v Olomouci roku 1846, ve 2. svazku v Brně roku 1850). Za pseudonymem se ukrývající Frant. Matouš Klácel zpracoval zde naši látku podle německého překladu Philippa Wolffa, který vyšel ve Stuttgartě roku 1837 s názvem *Calila und Dimna, oder die Fabeln Bidpa's*. Wolffovo a Klácelovo vydání srovnal další zpracovatel látky Ed. Valečka, který v doslovu ke své knize *Bájký Bidpajovy*⁷⁵⁾ zjišťuje, „že Klácel vynechal mnohé části a obsah jiných vzdělal příliš volně, ačkoli ne na škodu a proti duchu své práce“.⁷⁶⁾ Zároveň Valečka uvádí, že ke svému vydání užil „vzdělání Klácelova, při čemž arci bylo z něho leccos vynecháno, doplněno však dle Wolffova překladu. V Klácelově vydání jest rozprav sedm, v našem⁷⁷⁾ — dle Wolffa — čtrnáct“.⁷⁸⁾

⁷³⁾ *Les fabulistes latins*, V. sv. (Paris 1899), str. 8.

⁷⁴⁾ Op. cit., str. 18.

⁷⁵⁾ Praha 1893.

⁷⁶⁾ Op. cit., str. 340. — Tak např. dva šakaly zaměnil Klácel lišákem a jezevcem.

⁷⁷⁾ Tj. ve Valečkově.

⁷⁸⁾ Op. cit., str. 340.

Klácel i Valečka šli k východní moudrosti jinou cestou než Konáč. Oba překladatelé 19. století brali látku (německým prostřednictvím) z arabského vydání, kdežto jejich předchůdce ze 16. století přeložil dílo mnohem bohatší: bohatší o všechno, co mu přidala verze hebrejská a latinská.

Klácelovo zpracování Bidpajových bajek i edice Valečkova měly ve své době velký morálně-političský dosah. O tom, jak byla chápána Klácelova vyprávění, svědčí Havlíčkova recenze 1. svazku bajek v České včele 17. července 1846.⁷⁹⁾ Valečka zase svou knihou zapůsobil na Ivana Olbrachta, který podle ní napsal své dílko pro děti *O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách*.⁸⁰⁾ A. M. Pišova v předmluvě k novému vydání této práce zjistil,⁸¹⁾ že „z Valečkova zpracování, obepínajícího čtrnáct ‚rozprávek‘, vypráví jich Olbracht pouze šest, místo jeho třiapadesáti bajek a povídek jen třicet, přitom je namnoze komposičně přeskumpuje, vypravěčsky zhušťuje, jazykově i stylisticky upravuje“.⁸²⁾

Práce Klácelova, Valečkova i Olbrachtova jsou tedy ve vzájemném vztahu. Ze zcela jiného pramene vychází knížka Emanuela Kováře s názvem *Indické pohádky sbírky Moudré naučení (Hitópadesas)*.⁸³⁾ Tato práce je překladem sbírky indických pohádek Hitópadesas, jež je — podle mínění překladatele⁸⁴⁾ — zpracována uměleštěji než Pañčatantra a jež byla určena pro královské prince a obsahovala četná poučení pro panovníky. Je podivuhodné, že překladatel — vzdělaný filolog — neuvádí ve své předmluvě Konáčův překlad: k latinskému překladu Jana z Capuy poznamenává, že podle něho byla vytvořena verze německá, španělská, francouzská, anglická, z českých zpracování se zmiňuje pouze o Klácelově z roku 1846 (2. svazek z roku 1850 uveden není) a o překladu bajky Opice a krokodil od A. J. Vrtátka Benátského z roku 1881.

Je úkolem speciálního bádání literárněhistorického stanovit přesně význam novočeských překladů a zpracování bajek a parabol indického původu. Konáčovou zásluhou zůstane, že on první k nám ve svém Pravidle lidského života uvedl svéráznou východní filosofii života, podávanou prostředky opravdu uměleckými, a obohatil tak významnou součást našeho písemnictví, v níž byly lidské příběhy promítány do světa zvířat.

⁷⁹⁾ Karel Havlíček Borovský, *O literatuře*, str. 66–67. Praha 1955.

⁸⁰⁾ Vyšlo roku 1947, autor však na něm pracoval už za okupace. Po druhé je vydal R. Havel v knize *Pověsti a bajky* (obsahuje také Biblické příběhy a Ze starých letopisů) jako XII. svazek Spisů Ivana Olbrachta (Praha 1955). Vyšlo také ve SNDK r. 1956.

⁸¹⁾ *Pověsti a bajky*, str. 15. — Pišova předmluva obsahuje zajímavé postřehy o novočeských zpracováních Bidpajových bajek. Nesprávná je však Pišova formulace, že Konáč do své knihy „uložil v duchu své doby a mentality vlastní názory nebo také předsudky“ (str. 15). Ukázali jsme si při výkladech o Konáčově přístupu k předloze, že do vlastního textu se Konáč nesažil uložit nic ze svých názorů.

⁸²⁾ Z hlediska jazykového a stylistického zkoumal Olbrachtův vztah k předloze Rudolf Havel v článku *Olbrachtovo zpracování Bidpajových bajek*. (Naše řeč 37, 1954, str. 139 až 143.)

⁸³⁾ Hustopeče 1887.

⁸⁴⁾ Úvod a předmluva, V.